

Grąd

1. O siedlisku

Typowy grąd to bogaty gatunkowo las wielopiętrowy. W naturalnym grądzie górne piętro budują rosnące w oddaleniu od siebie, okazałe dęby szypułkowe, którym towarzyszą lipy, klony, czasem jodły, świerki i jesiony. Pod nimi rozwija się drugie, ale za to najważniejsze dla tego typu lasu, bujne i zwarte piętro zdominowane zazwyczaj przez graby z udziałem lip, klonów, wiązów i wielu innych gatunków.

W zależności od wilgotności i żyzności, wyróżnia się różne rodzaje tego siedliska. W miejscach wilgotnych, w obniżeniach, rozwijają się grądy niskie, zbliżone pod względem składu gatunkowego do łęgów wiązowo-jesionowych, a na glebach uboższych – grądy wysokie, podobne do borów mieszanych. Najczęstszym podtypem są natomiast grądy typowe, zajmujące siedliska żyzne i świeże (o umiarkowanej wilgotności – ani wilgotne, ani suche). Szczególną postać grądów stanowią tzw. lasy zboczowe z dominacją lipy i klonu, rozwijające się na stromych, żyznych stokach dolin rzecznych i wyniesień. Na obszarach o wilgotnym klimacie – na zachodzie Polski i w niższych położeniach górskich – miejsce grądów zajmuje inny typ żyznych lasów liściastych, a mianowicie buczyny.

Grądy są typem siedliska obejmującego wielogatunkowe lasy liściaste, rzadziej mieszane, które w przeszłości dominowało w krajobrazie Polski, ale bardzo dotkliwie ucierpiało z powodu rozwoju cywilizacyjnego. Zajmowały one najdogodniejsze miejsca pod względem osadnictwa oraz porastały żyzne gleby, które wykorzystywano na potrzeby rolnictwa. W rezultacie ekspansja zabudowy mieszkalnej i upraw doprowadziła do utraty wielu milionów hektarów grądów od średniowiecza aż po czasy współczesne.

2. Problemy

O tym, jak cenne może być to siedlisko świadczy fakt, że najwięcej rezerwatów przyrody w Polsce ustanowiono właśnie dla ochrony lasów grądowych. Współcześnie zagrożeniem dla grądów może być m.in. źle prowadzona gospodarka leśna, polegająca na dążeniu do wprowadzania gatunków obcych siedliskowo jak sosna, sadzeniu nadmiaru świerka czy wprowadzaniu gatunków poza ich naturalnym zasięgiem (buk, modrzew). Niekorzystnie na grądy może wpływać także faworyzowanie dębów przy odnowieniach (drewno grabowe i lipowe jest mniej chętnie wykorzystywane przez przemysł), co zaburza strukturę drzewostanu i proporcje pomiędzy gatunkami typowymi dla siedliska.

W grądach, podobnie jak w innych typach siedlisk, rozprzestrzeniają się inwazyjne gatunki obce, które stanowią groźną konkurencję dla gatunków rodzimych. Dotyczy to nie tylko roślin runa i podszytu, ale także warstwy drzew. Gatunki obce, które przywędrowały lub zostały sprowadzone z daleka, zwykle nie mają naturalnych wrogów w nowym środowisku. Dzięki temu z łatwością wypierają gatunki rodzime, zajmując ich nisze ekologiczne.

3. Działania

Podstawowym działaniem na rzecz utrzymania dobrego stanu grądów jest zachowanie naturalnych procesów i pozostawianie starodrzewi, a także usuwanie drzew i innych roślin obcych siedliskowo i geograficznie, w tym także inwazyjnych gatunków obcych.

Do grona najtrudniejszych przeciwników należy czeremcha amerykańska, z którą jeszcze kilkadziesiąt lat temu wiązano duże nadzieje gospodarcze. Czeremcha nie spełniła jednak tych oczekiwań, okazała się natomiast perfekcyjnym i groźnym kolonizatorem, zwłaszcza w lasach na uboższych siedliskach.

Roślinę wyrывa się z korzeniami lub karczuje, a jeżeli ma już formę drzewiastą, to wycina się ją z pozostawieniem w ziemi korzeni, zabezpieczając preparatami przeciwdziałającymi wyrastaniu odrośli.

Inni, najczęściej eliminowani z grądów intruzi to dąb czerwony, robinia akacjowa, rdestowiec ostrokończysty i niecierpek drobnokwiatowy. Usuwanie roślin zielnych, takich jak niecierpek, odbywa się mechanicznie lub najczęściej ręcznie. Wbrew pozorom nie są to więc tanie zabiegi, zwłaszcza że „pielenie” lasu odbywa się nawet 3 razy w roku.

4. Przykłady

W przypadku grądów dostosowanie składu gatunkowego do potrzeb siedliska polega zazwyczaj na wykonaniu cięć drzew o niskiej intensywności, tylko wybranych, uzgodnionych z RDOŚ, które są niedopasowane do typu siedliska. Cięcia takie poprawiają warunki wzrostu grabów i lip oraz innych gatunków typowo grądowych. Uzyskany w ten sposób surowiec pozostawia się do naturalnego rozkładu lub wykorzystuje do innych celów przyrodniczych – jak np. w Nadleśnictwie Piwniczna – do tworzenia naturalnych barier na przebiegu dzikich ścieżek (na granicach rezerwatu).

Usuwanie gatunków obcych towarzyszy czasami dosadzanie gatunków właściwych dla danego siedliska. Nadleśnictwo Gościeradów w miejsce wyciętych dębów czerwonych posadziło klony pospolite oraz lipy – charakterystyczne dla siedlisk grądowych.

Zdarza się, że w projekcie realizowane są zadania niestandardowe. W Nadleśnictwie Nowe Ramuki likwidacji wymagało dzikie wysypisko odpadów komunalnych i budowlanych sprzed ponad 50 lat – zlokalizowane właśnie w lesie grądowym.

Zabiegi ochronne związane z grądami wykonywane są w projekcie na powierzchni około 1000 ha na 12 obszarach Natura 2000.

5. Ciekawostki

Najlepiej zachowane grądy przetrwały głównie w kompleksach leśnych o charakterze puszczańskim, które uniknęły wycięcia dzięki temu, że położone były na pograniczach państwowo-etnicznych, a do tego stanowiły od średniowiecza miejsce polowań możnowładców (np. w przypadku Puszczy Białowieskiej i Puszczy Boreckiej).

Miejscami grądy wypierają lasy łęgowe. Jest to tzw. etap grądowienia łęgów spowodowany odgradzaniem rozległych, zalewanych dawniej terenów od rzek, w tym także lasów. Wskutek istnienia wałów łęgi odcinane są od zalewania wodami rzecznyymi, co jest kluczowym warunkiem ich istnienia. Bez wód zalewowych nie mają szans wykształcić się gleby nadrzeczne, zwane madami. Powstają natomiast gleby brunatne, czego następstwem są przemiany składu florystycznego z łęgowego na bardziej grądowy. Początkowo zmiany dotyczą głównie runa leśnego, później drzewostanu, kiedy gatunki łęgowe zaczynają ustępować grądowym, takim jak graby, a w dalszej kolejności lipy.

Interesujące jest pochodzenie słowa grąd, które w staropolszczyźnie („grąd”, „grond”) oznaczało otoczone mokradłami wyniesienie (stąd wywodzi się określenie „grądzik” stosowane w odniesieniu do wysp mineralnych pośród bagien, np. Bagien Biebrzańskich). Wyniesienia takie porośnięte były

zazwyczaj właśnie przez żyzne lasy wielogatunkowe i stąd wywodzi się współczesna nazwa omawianego zbiorowiska leśnego.

6. Mapa

Białowieża, Browsek, Hajnówka, Miechów, Zawadzkie, Piwniczna, Łopuchówko, Starogard, Gościeradów, Zdroje, Bardo Śląskie, Babki, Konstantynowo, Nowe Ramuki, Sławno